

Hugo Claus

Smutek Belgie

This book was published with the support
of Flanders Literature.

Tato kniha vychází s finanční podporou
Ministerstva kultury ČR.

© 1983 by Hugo Claus. Originally published
by De Bezige Bij, Amsterdam.

© Rubato, 2023

Translation © Radka Smejkalová, 2023

ISBN 978-80-88641-02-5

Díl první
Smutek

I. NÁVŠTĚVA

Dondeyne si zastrčil pod zástěru jednu ze sedmi Zakázaných Knih a vylákal Louise ven. Seděli v jeskyni Bernadetty Soubirous, porostlé popínavými rostlinami.

Dondeyneho Zakázanou Knihou byl týdeník socialistické strany s názvem „ABC“, který zcela jistě figuroval na vatikánském Indexu, přinesl mu ho bratr, když Dondeyne ležel v nemocnici. Z ní se vrátil se šarlatovým uchem, za které se často tahal. Přes den Kniha spočívala pod skříní, před níž měl postavené vysoké šněrovací boty.

Čtyři stránky, které nyní v časopise chyběly, se leskly pod modrým balicím papírem v zásuvce Dondeyneho školní lavice, nebyly zmačkané, ale měly potrhané rohy. Dondeyne pro jistotu papír přichytil pomocí *punaises* – říkej připínáčky, požadoval Louisův Kmotr, ale Louis sám to slovo nikdy nepoužíval, už tak byl terčem posměchu kvůli své výslovnosti.

Otevřené stránky se na slunci třpytily, uprostřed je ošklivě roztínal stín a zubaté okraje po vytržení. Louis by své vlastní Zakázané Knihy nikdy nerozškubal, a to ani kdyby

mu kvůli nim hrozilo bezprostřední odhalení. Jenže Dondeyne byl Hotentot.

Čtyři Apoštolové vlastnili celkem sedm Zakázaných Knih. Vliegheemu patřily tři, „Láska v mlze“, program operety „Rose-Marie“ a ta nejnebezpečnější, životopis kacíře a svobodného zednáře G. B. Shawa. Byttebier si schovával „Příběhy od Zuiderzee“ a snímek Deanny Durbin ve spodničce, který byl dost nemravný na to, aby mohl být považován za Zakázanou Knihu. Kdyby Sestry našly Louissovu Knihu, možná by se kvůli tomu ani nestrhlo pozdvižení, mohl ji bez obav zařadit mezi ohmatané, příjemně vonící svazky z obrozeneco-křesťanské edice vydávané kulturní organizací Davidsfonds, které si přivezl z velko-nočních prázdnin, ale nebyl snad účel splněn už jenom tím, že se mu Knihu zabalenou do noční košile podařilo potajmu propašovat mezi vysoké stěny Ústavu? Nesla název „Vlámská korouhev“ a do červenohnědých lepenkových desek ji vložil sám Táta, jeho vazba se poznala hned, jelikož řezačkou, připomínající gilotinu, osekával okraje nemilosrdně těsně vedle textu. Psalo se v ní o vzpurných semináristech z konce minulého století, kteří z popudu dlouhovlasých kněží s lorňony za hluboké noci osnovali v tajném sdružení Mlčenlivá přísaha komplot proti belgickým ministrům a biskupům, tedy lidem nepřátelsky naladěným vůči Vlámům. Louis ji ukradl z domácí knihovničky, jelikož Táta předtím tvrdil, že věřícím, u nichž se tyto texty našly, faráři hned vyhrožovali vykázáním z Církve Svaté. Ošuntělá knížečka bez ilustrací, s tenkými šedivými písmeny

však na ostatní tři Apoštoly moc velký dojem neudělala. Akceptovali ten neforemný spisek jako Zakázanou Knihu jen proto, že Louis s tak přehnaným zápalem horoval za její původ, obsah a ohrožení z ní vyplývající; onoho večera ji položili na Bytsebierův polštář vedle ostatních Knih, třikrát se pokřížovali a zašeptali: „Hledáš-li odpověď, do černých knih hled. Necht' se děje, jak si svatá panna přeje.“ Nikdo nesměl Zakázané Knihy číst bez přítomnosti přinejmenším jednoho dalšího Apoštola.

Dondeyne a Louis si prohlíželi rozmazané obrázky z procesu s radistou stanuvším před porotním soudem v Bruggách. Otec oběti, zhroucený muž s bílou bradkou, měl na hlavě čepici od uniformy a vypadal jako ruský car prosící Rasputina, aby zachránil jeho syna trpícího onemocněním krve. Její matka, krátkozraká starucha, vyzývavě hleděla na vraha stojícího mimo záběr, připravená ho udeřit nebo po něm hodit černou lakovanou kabelkou, advokát měl talár i vlnité vlasy stejné sépiové barvy, fotograf v kostkované čapce držel fotoaparát jako tahací harmoniku se čtvercovou dírou a pak, a pak, onen důstojník radista, pachatel, který podle názoru soudu svou dívku zaživa pohřbil v dunách. Ten tam stál, měl hustý knír, ruce držel za zády, špulil břicho a usmíval se, jelikož tu fotografii samozřejmě pořídili už předtím, a ne v okamžiku, kdy se pláž stala dějištěm bázně a chvění, ani později, kdy ho sužovaly výčitky svědomí a noční můry.

„Zaživa pohřbená v dunách,“ vydechl Dondeyne. „A taková pěkná byla!“

„A to víš jak?“ zeptal se Louis. „Možná byla ošklivá nebo pidlooká.“

„Copaks ji neviděl?“ Dondeyne časopis zavřel, otočil a ukázal na titulní stranu, z níž se na čtenáře usmívala dokonalá žena bez jediné vrásky, zahalená do saténu nebo hedvábí. Její zorničky měly stejnou bledě oranžovou barvu jako nevýrazné rty. Uprostřed jejího čela zela v papíru ohavná trhlinka.

„Hotentote,“ pronesl Louis sklesle. „To je filmová hvězda. Tady stojí v ohromnejch bukvách její jméno, Wynne Gibson. Socialisti vždycky dávaj na obálku filmový hvězdy.“

„A jo,“ přitakal Dondeyne, přesvědčený ale nebyl. Promnul si žhnoucí rudé ucho.

„Byla to obluda,“ prohlásil Louis, „dívka toho radisty. To v novinách nepíšou, ale koledovala si o to. Zničila mu život.“

„Ona jemu?“

„Jasně,“ řekl Louis.

„Dívka,“ zamyslel se Dondeyne, „to znamená...“

„Že nebyli svoji.“ Vykopat v písku jámu a strčit do ní zmítající se nevinnou ženu mu připadalo v pořádku. Přiměřené. I když, „dívka“? To mohlo znamenat, že se jednalo o známou nebo sousedku. Proč tam vlastně nestálo „snoubenka“ či „milá“ nebo upatlané, oplzlé, tajnosnubné slovo „milenka“?

Louis si všiml, že Wynne Gibson má v jantarových loknách vytištěno: 31. března 1935, 4. ročník, 1F.25.

„To ‚ABC‘ je čtyři roky starý,“ podotkl.

„Na tom přece nesejde.“

„Možná ta Wynne Gibson už mezitím umřela.“

„To by se nám doneslo.“

Komu? Nám? Dondeyne, Hotentote! Jak by se nám to doneslo? A vůbec, kdo kdy slyšel o Wynne Gibson?

Prtata v hudebním salónku už po dvanácté zpívala ódu na legendárního oře Beiaarda.

V okamžiku, kdy Louisovi neběželo hlavou nic jiného než: „Vykašlu se na pravidla, Apoštol Neapoštol, vyrvu mu tu Knihu z rukou a uteču s ní do zahrady,“ mu Dondeyne časopis podal se slovy: „Hele, to je celej Dobbelaere s téma svýma hnusnýma beďarama.“ Neuměle načrtnutá dívka na obrázku zoufale zírala na černou dýku nebo bajonet nebo rozpůlenou ebenovou kuželku. Teprve pak Louisovi došlo, že to má být boční pohled na zrcadlo. Dívka měla obličej posetý černými skvrnami a tečkami. Jakási žena s mimořádně dlouhými prsty ji píchala do tváře. „Matička radí“, stálo nad tím.

„Matička dovtípila se příčiny jejího studu, sic že kvůli rozšířeným pórům, černým tečkám a zažloutlému odstínu pleti si zavržená připadá. Děvče netušilo, že existuje jednoduchý recept, jenž mnohým jejím vrstevnicím přináší nečekanou úlevu, jak ví většina matiček.“

Vrátil plátek Dondeynemu, který si ho rozložil na odřených kolenou. Jak ví většina matiček! Pch, matičky, ty nevědí nic.

Potom, zatímco Dondeyne upjatě spisovnou vlámštinou, jako by byl hlasatelem rozhlasové stanice Walle, ale

zároveň tak trochu melodicky jako při zpěvu žalmů o nešporách předčítal: „Nádobka vzácných, očišťujících, posilujících a stahujících přísad dokáže zázraky i s tou nejošklivější pleť, z nově nabytého půvabu budete u vytržení,“ vyšla zpoza pichlavého živého plotu Sestra Adama. Louis si byl jistý, že těsně předtím, než se zjevila, zaslechl v trní šustění jejích šatů. Zastavila se, ne na dlouho, ruce založené tak, že jí široké rukávy tvořily před bránicí černý ol-tářík. I Dondeyne si jí všiml.

„Jezuskote,“ vypadlo z něj. „Je tady, já to věděl.“ A pak te-nounkým hláskem dodal: „Vzal jsem si dvě porce rejžovýho nákypu, ona to viděla.“

„Kdy?“

„U stolu, včera večer. A taky jsem si dvakrát nabral hně-dej cukr, i to viděla.“

„Blbečku,“ přerušil ho Louis, „je tu kvůli mně.“ Viděl to-tiž, že rty Sestry Adamy se nekrotí do úsměvu, kdepak, i když každou chvíli se rozesmát mohly, kdyby si jen Sestra vzpomněla, že z taktických důvodů by pro ni bylo příhodné se úlisně a bezostyšně smát, svádět a vábit, a také viděl, že její tvář, sežehnutá ostrou bělobou kápě do vybledlé skvrny, ta světelná přílba, se upírá výhradně na něj. Tvář získala barvu a k Louisovi se přiblížily bezbarvé oči a hranaté zuby.

„Louisí,“ pravila Sestra Adama, vystrčila z černého vlně-ného rukávu dlouhou ruku, a když znovu řekla „Louisí“, vůně čerstvě posečené trávy z louky za jeskyní Bernadetty Soubirous vyvanula, rozptýlilo ji cosi sladkého, perník, teplé těsto s cukrem.

„Ano,“ pronesl Dondeyne, který před sebou všem na očích držel rozevřenou osudovou Knihu. Jenže Sestra Adama měla oči jen pro svou bezprostřední kořist a ucho-
pila Louise mezi ramenem a krkem, cítil její palec. Kráčel za ní v jejím stínu, téměř vděčně se jí odevzdal; její hábit mu v záři slunce připadal honosnější než zlatý dózecí brokát a jemnější než samet hraběte z Flander podrobujícího se francouzskému králi. Když míjeli tisovou alej, pichlavý živý plot a jedovatý porost, oznámila mu Sestra, že za ním přijela návštěva, nezeptal se ale kdo, jak se od něj očekávalo, Sestra ho popohnala „šup, šup“ a on na půl úst utrousil „šup do šuplíku“. Dormitář zel prázdnotou, v umývárně mu otřela obličej žínkou, která ale nepatřila jemu, nýbrž den Doovenovi, jenž ji nechal sušit na parapetu. Umývala ho odtažitě, ani rychle, ani pomalu, jako by drhla kastrol, dokud se neleskl. Pak mu na vlasy vychrstla hrst vody – křest – a neurvale ho učesala.

„V Dendermonde milovaný vše-emi, oř Beiaard táhne ulice-emi!“

Když křížili školní dvůr, Sestra se zničehonic zastavila a Louis, pohlcený její pohyblivou temnotou, do ní nara-
zil, což ji přimělo k úsměvu, ale mračit se při tom nepřestala – žena dvou tváří, bohyně pomsty a něčeho ještě horšího –, plivla si do dlaně a ulízla mu pramínek vlasů těsně nad levým uchem. Teprve pak si Louis všiml, že na druhé straně školního dvora vedle nehybného železného kolotoče, na němž seděl a klátil nohama nějaký prcek, stojí Vlieghe. I Vlieghe Louise zaznamenal, ale nehnul ani

brvou, mezi bílými tyčemi kolotoče vypadal jako porcelánová soška pastelové barvy.

Louis zamňoukal, ruku Sestry Adamy odstrčil a pokračoval v chůzi dva metry od ní.

To, jak se mu hrabala ve vlasech, určitě vypadalo jako pohazení, Vlieghe je viděl, Vlieghe nikomu nic nepoví, ale v jeho šikmých lískooříškových očích to musí vypadat jako zrada, která se nedá odčinit, ať ho večer zapřísahám sebevíc. Louis si do úst vložil kousek lékořice a zuřivě žvýkal. Polilo ho horko, odběhl ke zděnému plotu a otevřenou branou zahlédl otcovo šafránově žluté DKW. Za volantem pospával obr, kterého nikdy předtím neviděl. Přesto ho znám.

Sestra Adama se zastavila, křížek se jí houpal u boku, pokynula mu a řekla: „No tak šup, už čekají.“

Čekají? Takže Táta a Mára, spolu? To je taky novinka. Ještě jednou se ohlédl po DKW, aby pojal všechny podrobnosti, večer je pak vylíčí Vlieghe, který je auty a letadly posedlý. Vnímal ale jediné to, že auto je podivuhodně vycídné a na zadním skle má kulatou nálepku.

Stále rudý studem (Vlieghe! Vlieghe! Bylo to jinak, než si myslíš!) došel do široké chladné chodby. Sestra Adama se hnala vpřed jako andělský posel, který chce první oznámit jeho příchod. Takhle ztřeštěně běžela svatá Anna podél cihlové zídky, aby ostatním zvěstovala Radostnou Novinu. Třeštilo jí i v hlavě, ano, Anně. Louis vyplivl do dlaně vlažnou lékořici, zlatavě okrový vláknitý chuchvalec měl barvu Vliegheho obočí. Strčil si ho ke tkaničkám, kuličkám a čtvrtákům do kapsy zástěry.

Chodba byla cítit čpavkem. Nedávno tu během nedělní návštěvy maličká Sestra Anděla v téže chodbě udělala něco, co bylo ještě téhož večera v dormitáři zaznamenáno do čtverečkovaného sešitu s nálepkou „Skutky Apoštolů“. Vlieghe, Apoštol s nejpěknějším rukopisem, zapsal: „Sestra Marie-Ange, devoce, 8 z 10.“ Na obyčejnou jeptišku velice vysoké skóre.

Sestra Anděla totiž, aniž tomu cokoliv předcházelo, zcela nečekaně v chodbě poklekla Dobbelaeremu u nohou a před vyřeštěnýma očima nedělních návštěvníků mu vyhrnula černé podkolenky až ke kolenům. Načež Dobbelaereho máma, selka z Anzegemu, zbrunátněla a na syna vyjela: „To se nestydíš, Omere?“ Matka představená sykla: „Sestro Marie-Ange, to stačí, děkujeme, už jděte.“ A Sestra Anděla se poddajně, a přesto nepokořeně vytratila.

Od té doby kdykoliv Dobbelaere plácl nějakou koninu nebo při hře na rybáře doběhl poslední a bez dechu se rozpleskl v břechtánu na zdi, Apoštolové pokaždé říkali: „To se nestydíš, Omere?“

Louisův otec stál široce rozkročený u vstupních dveří Ústavu, jimiž dovnitř pronikal lomoz z ulice. Přivolal syna k sobě zahnutým ukazováčkem.

„Tady ho máte, pane Seynaeve, toho nezbedu,“ zahalasila Sestra Adama, až se její slova rozlehla mezi zakrslými palmami a stěnami s mramorovanou výmalbou.

„Nezbeda. To máte pravdu, Sestro,“ odpověděla růžová plešatící hlava.

„No tak, Louisi, podej ruku,“ vyzvala ho Sestra Adama.

Otec mu ji stiskl a pak si dlaň otřel do šedo-modře kostkovaného saka.

Sestra Adama mi obličej vydrhla až moc, proto tak žhnu. Proto. Kvůli ničemu jinému. Jak mě třely kostnaté špičky jejích prstů navlečené do den Doovenovy žínky. Nic víc. Vlieghe ještě pořád čeká u bíle natřeného kolotoče.

„No, tak jak se máš, chlapče?“

„Dobře.“

„Dobře co?“ ozvala se jeptiška.

„Dobře, Tati.“

„Tak to je dobře,“ odpověděl Táta a čtyřikrát zamrkal. Teď řekne něco o své ženě, mojí Mámě. Proč nepřišla taky? Při poslední návštěvě sice prohlásila: „Teď to chvíli potrvá, kotátko, než zase přijedu, poslední dobou jsem špatná na nohy,“ ale Louis to bral jako úhybný manévr, promyšlené opatření pro případ, že nebude moct přijet. A teď?

Sestra Adama mu hrábla do zástěry a přitáhla mu pravou kšandu, až se mu krátké kalhoty zařizly do rozkroku. Táta pohlédl na dubové dveře kanceláře Sestry Hospodářky, které se neslyšně rozlétly. Sestra Hospodářka zůstala neviditelná, skrývala se za zárubní. Objevil se Kmotr. Louisův vlastní kmotr, v obvyklém černém plátěném obleku s obvyklou holubově šedou hedvábnou kravatou. Jako obvykle mu na botách s tupou špičkou a kulatými měděnými průchodkami nespočívalo ani smítko. Boty zůstávají stát, podpatky téměř sražené, zdá se, jako by se mu v nich kroutily prsty, jako by se podrážky měly každou chvíli odlepit od země.

„Vyrostl,“ pronesl Kmotr. Jako obvykle.

Kdyby v téhle klášterní chodbě vypustili krysu, neměla by kam utéct. Všechny spáry ve zdech, všechny dlaždice a lišty jsou utěsněné. Kmotrovy boty by se tu mohly pohodlně pustit do díla, všechno rozšlapat, rozdrtit.

Kmotr měl hlavu jako vráscitě, větrem a sluncem ošlehané jablíčko zašroubované do celuloidového límce, pod placatým nosem se mu rýsoval rovně střížený štětinatý hranolek. Pomačkané jablko s knírem. Očividně se jednalo o mnohem míň významného člověka, než jakým byl muž s odulou kulatou hlavou na obraze za ním, nebožtík Achilles Ratti, ještě před pár měsíci Papež a vůdce křesťanského světa.

„Určitě o pět centimetrů,“ pronesl Kmotr s výslovností, která zaostalým sedlákům a Hotentotům připadala směšná.

„To bude jarem,“ řekl Táta.

Za vysokým úzkým okénkem byla vidět hrušeň stojící uprostřed školního dvora. Proč je Vlieghe ani chvilku nešpehuje? Louis se zakřenil. Vlieghe nikdy nikoho nešpehoval. Ostatní špehovali jeho.

„Dobře se bavíš, jak vidím,“ podotkl Kmotr.

„Ano, Kmotře.“

„Na truchlení je dost času ve stáří, že, otče?“ pronesl Táta a Kmotr blahosklonně přitakal.

Louis viděl sám sebe, jak utíká pryč přes nedozírně široké hřiště připomínající vydlážděnou louku, prosmýkne se pod okny hudebního salónku – v Aalstu se všichni zlo-obí, že oř

Beiaard naše ulice zdo-obí – a doběhne do zeleninové zahrady, kde se Sestra Kuchařka, okopávající záhony, lekne a vyjekne: „Seynaeve!“, a dál se viděl, jak pak upaluje podél nádrže na vodu, podél skalnatých útesů a písečných naplavenin a jak jeho odstávající uši nabírají vzduch, uši, o nichž Táta říká, že by si je měl v noci připínat k hlavě pomocí *punaises*. Kmotr ho za to napomínal: „Stafe, ty taky pořád s tou svojí francouzštinou, říkej radši připínáčky. A navíc bys tomu chlapci měl dát radši na noc kolem hlavy gumicuk, to by tak nebolelo, vid', Louisi?“ Načež Táta ukřivdění, ale (pro jednou) triumfálně pravil: „Gumicuk, gumicuk, to taky není spisovná vlámština, otče, musíš říkat pryžová nebo gumová tkanice.“ Načež se Kmotr odvrátil jako kočka, která v klášterní chodbě chytila krysu, a pronesl: „Co je dost dobré pro naše literární velikány Guida Gezelleho a Hermana Teirlincka, je dobré pro jejich žáka, zde přítomného Huberta Seynaeveho.“

„Pojď, Louisi, půjdeme na chvíli na čerstvý vzduch,“ rozhodl Kmotr.

Na školním dvoře se s něžným skřípotem otáčel kolotoč. Než Vlieghe odešel, ještě do něj vztekle strčil.

Táta si držel ruku nad prořídlym obočím, jako by se v Blankenberge díval na moře (loni v létě, stovky rozjásaných lidí s obnaženými rameny ve vlnách), a ne na zvonici kaple (v níž teď klečí Vlieghe a prosí Pannu Marii o odpuštění za svou nedůvěřivost a zlost).

Kmotr se dotkl nízko rostoucí větve hrušně. Před sklepní kuchyní se potloukalo několik prcků. Ještě nedávno tu

takhle v řadě a v pachu linoucím se z kuchyně stával i Louis s Vliegheho vlhkou rukou ve své.

„Louis nám dělá velkou radost,“ pronesla Sestra Adama.

„Je premiantem v biblické dějepřavě a v zeměpise.“

„A co počty?“ zeptal se Kmotr.

„Ty mu ještě dělají potíže,“ odpověděla jeptiška.

„To má po otci,“ podotkl Kmotr.

„To je pravda,“ přitakal Táta. „Nemůžeme bejt všichni tak chytrý jako ty.“

Kmotr vytáhl kapesník a otřel si s ním čelo a řídnoucí vlasy. Pak si kapesník zmuchlal mezi zvrásněný krk a celuloidový límec. V šedé kravatě se mu blýskla perla.

„Louisi, ne že bych byl nespokojený, ale na těch počtech budeš muset pořádně zapracovat. A chování celkově taky není žádná sláva, jak se mi doneslo.“

„Ze zasvěcených kruhů,“ dodal Louis.

Kmotr si strčil špičku prsteníčku do nosu a prudce s ním zatřásl. Pak prst z gumového nosu vyndal. „Ty dáb-
líku drzá,“ utrousil.

Táta zneklidněl. Přimhouřil oči. Že by byl krátkozraký? Kdepak, takhle se na svého syna pod jabloní díval při napínání luku Vilém Tell.

„Měj na paměti,“ řekl Kmotr a tůkl Louise do paže, „že až se vrátíš na prázdniny, zkontroluju ti vysvědčení. A myslí, chlapče, na jméno Seynaeve.“ Vydal se pryč. Louis si až teď všiml, že má nohy do O jako kovboj. „À propos,“ ozval se Táta, „tumáš, to je pro tebe.“ Louis tu vůni hned poznal, vzal si známý papírový sáček s klikatými písmeny vyvedenými

stříbrnou kurzívou, byly to pralinky od cukráře za rohem Ústavu, sáček byl zmačkaný, takže Táta si z něj už posloužil. Louis do něj pro jistotu nahlédl, některé tmavě a světlehnědé hrudky se slepily. Vložil sáček do natažené ruky Sestry Adamy.

„Večer dva dostaneš,“ pronesla jeptiška. „Není v tom alkohol, že ne, pane Seynaeve?“

Táta se zajíkl. „Co vás napadá, Sestro,“ vyhrkl a okamžitě se zatvářil cudně, téměř zbožně. „Alkohol nikdy, Sestro. Tu a tam pivečko, když je vedro nebo když je člověk mezi lidmi. Ale tvrdý alkohol?“ Díval se Louisovi přímo do tváře. „Kdybych věděl, že jednou propadne alkoholu, hned teď mu useknu obě ruce.“

„Ano,“ odvětila jeptiška. „Sestra Představená jednou omylem na funuse snědla dvě pralinky plněné Elixirem d’Anvers. A hned jí to stouplo do hlavy.“

Byla to lež. Příhodilo se to jí, Sestře Adamě. A těch pralinek bylo pět nebo sedm. Louis pátral po stopách té lži v nedotknutelném oválu zapuštěném do kápě.

„Dobrá,“ pronesl Táta a odkašlal si.

„Nechod ještě,“ žadonil Louis. „Ještě ne.“

„Tak ne,“ odpověděl Táta a vyčkával. „Jinak Mámě se daří dobře,“ dodal po chvíli. „Nebo teda jak se to vezme. Možnáš měl za to, že přijede ona, ale to dost dobře nešlo. Ale co jsem ti chtěl říct: hrozně moc tě pozdravuje.“

„Ono se jí přijet nechce,“ hlesl Louis. Aniž chtěl, vyznělo to tázavě. (Když tu Mára byla naposledy na návštěvě před jedenačtyřiceti dny, ucedila: „Co tu vlastně pohledávám?“

Celá domácnost mi stojí a teď, když jsem tady, z tebe nic nevypadne. Pokud se tě na něco zeptám, dočkám se jen ‚Jo‘ nebo ‚Ne‘ a jinak tu na mě civíš jako na nějakou pomatenou pipku. Jestli nechceš, abych sem jezdila, Louisi, tak to prostě řekni na rovinu. No copak nemám pravdu, z tebe nikdy nic samo nevypadne.“)

„To víš, že by ráda přijela,“ odpověděl Táta, „ale jak bych ti to...“ Bezradně otočil kyprý různolící obličej k Sestrě Adamě a pak příkře prohlásil směrem k hrušni: „Když nemůže, tak nemůže a basta.“

„Louis nemá moc trpělivosti,“ podotkla jeptiška. „To bude tím počasím. Zničehonic takové vedro.“

„Jo. Přijde bouřka,“ přitakal Táta.

Sama nemá žádnou trpělivost. Proč? Nad ničím se nepozastavovat. Ani se nepozastavovat nad tím, že se člověk nemá nad ničím pozastavovat.

„Ty pralinky jsou od cukráře za rohem,“ řekl.

„Je to tak,“ přisvědčil Táta.

„A v tom vedru se roztekly.“

„Copak na tom záleží?“ prohodila jeptiška. „Jde přece o to, jak chutnají.“

V kanceláři Sestry Hospodářky visela ručně kolorovaná fotografie Henrica Lamiroye, bruggského biskupa, o němž Kmotr tvrdil, že je vzdáleným příbuzným Seynaeveových ze strany Tety Margo. Biskup nakláněl hlavu a lokty se opíral o středověký psací stůl, na němž stál bronzový kalamář, telefon a prázdný popelník.

Za oknem opatřeným těžkými, kulatými, zaprášenými

mřížemi bylo vidět Tátovo DKW. Kmotr seděl vedle krhu nohu přes nohu, pohupoval botou s tupou špičkou a kouřil doutník. Když Sestra Hospodářka spatřila Louise, její přísný výraz se téměř nezměnil.

„Jejda,“ uniklo jí a Louis jednou popadne nůž na papír s rukojetí z konzské slonoviny, co tam leží na mechově šedém pijáku, a namíří ho na ni. Bučet bude, Sestra Hospodářka, kvičet, až se z toho počůrá.

Přešel k oknu a zeptal se: „Proč máš na autě etiketu REX?“

„No,“ zamumlal Táta, ale nebylo ho skoro slyšet, jelikož Kmotr zaskřehotal: „Cože? REX? Kde?“ a vyskočil. Louise ovanul doutníkový dým. Kmotr za ním zamumlal: „To se mi snad jenom zdá!“ I Táta došel k oknu. Pozorní hosté ve výčepu hospody U Bílého koně na druhé straně ulice nyní mohli spatřit za mřížemi tři pokolení Seynaeveových.

„A jo, už to vidím taky,“ hlesl Táta. „Na zadním skle.“

Kmotr mluvil vybraným, odtažitým tónem, sirný dech mezi hláskami, jeho slova praskala. „Stafe, udělaš mi nesmírnou radost tím, že ihned, ale ihned tu etiketu sundáš.“

„Ihned,“ utrousil Louis koutkem úst.

„Stafe!“ vyštěkl Kmotr.

„To tam asi nalepil Holst,“ ohradil se Táta a vydal se ke dveřím.

„Ano,“ odušil Kmotr. „Jinak si to vysvětlit nedokážu.“

„To je Holst?“ zeptal se Louis. Na Tátův neslyšný pokyn se zpoza volantu obtížně vysoukal obří muž. Jak tak stál na ulici, Louis s jakousi neodůvodněnou radostí zaznamenal, že jeho otce o hlavu převyšuje.

„Všiváci to jsou,“ poznamenal Kmotr. „Sestro Hospodářko, v dnešní době...“

„Arcibiskup v rozhlase před rexisty výslovně varoval,“ řekla Sestra Hospodářka. „Ale jak se zdá, Král Leopold s nimi žádný problém nemá. Byť to pochopitelně nemůže dát na jevo,“ usmála se. Takhle ji Louis ještě nikdy neviděl. Najednou tu seděla žena s dětinským, vidláckým výrazem ve tváři. I její ruce, pohrávající si se smaragdově zeleným plnicím perem, působily tak trochu dívčím dojmem.

„REX na našem autě,“ zavrčel Kmotr.

„V každém případě to je lepší než etiketa socialistů,“ usoudila Sestra Hospodářka.

„To nám ještě chybělo,“ ucedil Kmotr. Razantně přistoupil ke stolu a zatukal na něj pečetním prstenem. „Tohle bude mít ještě dohru,“ řekl a bez pozdravu se vytratil. Sestra Hospodářka se zvedla.

„Jestli bude ten tvůj děda takhle vyvádět, brzy ho raní mrtvice.“

Na sluncem zalité ulici se obr Holst snažil seškrabat nálepku kapesním nožikem, ale Táta ho zarazil a celý zpocený začal mezi sklo a papír opatrně strkat nehty. Kmotr došel k autu, neslyšně zařval a odhodil doutník na dlažbu.

Sestra Hospodářka vsunula mezi dveře a zárubně kokosovou rohož a vyšla ven.

Ačkoliv se to nesmělo, a to za žádných okolností, ocitl se tak Louis bez dohledu a bez stínu venku na ulici pod platanem, v němž bzučely mouchy. Táta si nenáviděnou kulatou a očividně nepoškozenou nálepkou zastrčil do kapsy.

Kmotr seděl vepředu na místě spolujezdce. Na hlavě měl tmavošedou fedoru. Obr Holst hladil kapotu.

„*Allee*, chlapče,“ pronesl Táta povzbudivě. Venku vypadal silnější a širší než na Kmotrově vodítku v Ústavu. „Příště bude leccos jinak a lepší. Kvůli Mámě se netrap. Všechno dobře dopadne.“

„Chytla Mára souchotiny?“ zeptal se Louis.

„Och och,“ vzdychla Sestra Hospodářka.

Táta se díval na své dítě jako na sirotka, který přišel zapívat ke dveřím na Tři krále. Dělal, jako by ho popadl nezadržitelný záchvat smíchu, a plácal se do břicha, aby řehot potlačil.

„To jsou mi ale nápady!“ vypravil ze sebe. „Vidte, Sestro? Hochu, hochu, ty seš mi ale hlavinka zvědavá. Souchotiny jsme v rodině Seynaeveů neměli už dobrých padesát let. Vidte, Sestro?“ Ta nevěděla, jestli má přisvědčit. Táta si odkašlal a předklonil se. „Stalo se jen to, že Mára spadla ze schodů, to je všechno, a musí ležet.“

„Ze schodů?“

Táta horečně hledal oporu u Sestry Hospodářky, ta se však rozhlížela po ulici, jako by někoho očekávala. Obr Holst držel dveře DKW otevřené.

„Musí nějakou dobu zůstat v posteli, ale už ne moc dlouho,“ pronesla pak Sestra Hospodářka.

„*Allee*, chlapče,“ řekl Táta. „Až se s Mámou znovu shleďáš, bude pro tebe mít pěkný *cadeau*.“

„Nepochybně,“ podpořila ho Sestra Hospodářka.

„Co jako?“

„Překvapení,“ odpověděl Táta.

„To budeš koukat,“ dodala Sestra Hospodářka. Kmotr se v autě naklonil k volantu a zatroubil. Pes od Bílého koně se hned rozštěkal.

„Allee, chlapče,“ rozloučil se znovu Táta.

„Allee, Tati,“ řekl Louis, ale neznělo to tak pohrdavě, jak by rád.

„Tak zase příště...“ zamumlal Táta a odšoural se k DKW. Jakmile se usadil na zadním sedadle, Kmotr se do něj pustil. Vedle Táty bylo dost místa. Louis by se tam bez potíží vešel. Celou cestu domů by měl ruku na Tátově koleni. Mával za autem až do chvíle, než zahrulo za roh a na vesnické ulici se usadil oblak prachu.

Školní dvůr tonul v jemném oparu a zel prázdnotou. Ze sklepní kuchyně se sem neslo štěbetání prcků.

Přistoupil k němu Vandezijpe s mrkví v ruce.

„Ha, bledá tvář,“ vyhrkl.

„Ha, Hotentot,“ opáčil Louis. A ačkoliv vůbec nechtěl, svěřil Vandezijpemu, který s otevřenou pusou chroupal oranžové kousky: „Moje Máma spadla ze schodů.“

„Ty taky pořád něco máš,“ poznamenal Vandezijpe.

II. SLYŠET A VIDĚT

DKW si to supí přes náves, míjí domy se žlutými cihlovými fasádami a balkóny natřenými šeríkovou a béžovou barvou, obchody obuví, kovárnu a hřbitov, kde si žena v černém cucá palec.

Sviští po opuštěné asfaltové silnici podél vysokých hald jílovišť a co že v něm Kmotr tak láteří? Slova se mu dají odezírat ze rtů. Kmotr běsní, on, který během Louisova křtu ve špitále svatého Marka převzal z farářových rukou kropáč a švihl jím nad vylekaným červíčkem se svraštěnou protáhlou hlavičkou, jaká se skví na fotografii v obývacím pokoji v Oudenaardse Steenweg 10. Snímek je nakřivo zasunutý v rámečku „Dobrého pastýře“. Kdykoliv Louis statečně přečetl svůj novoroční dopis (a přednes zakončil úklonou, načež ze sebe s úlevou vítězoslavně vypravil „Kmotřenec Váš zdejší, Vám ze všech nejmilejší“), Kmotr ho uchopil za zápěstí, rozevřel mu zatatou pěstičku a mezitím už zády k němu mu do dlaně strčil pět franků, pozemská lákadla. Kmotr, který si kdysi nechával říkat „Profesor Seynaeve“. „Myslela jsem, že jste učitel. V jakém

oboru jste získal profesuru?“ – „V umění života, vážená!“ Tenhle Kmotr teď plísni svého syna, který se v zadýchaném rozpáleném autě celý ustrašený choulí na sedadle. Po jílovištích následují žitná pole a po chvíli se krajina stává míň kopcovitou a objevují se směrovky na Kuurne, Lauwe a Verdegem.

Pak Kmotr mluví nikoliv klidněji, nýbrž unaveněji. Je ho slyšet. „Stafe, já moc dobře chápu, že máš svý názory, chlap bez názoru patří do smetí, ale *enfin, Staf, il y a la manière.*“

„Ve Vlámsku vlámsky,“ vykřikne Táta. Je vidět, že muž za volantem se kření, ale ti dva ho nevnímají. Kmotrovi přesto neujde, že se řidiči chvějí ramena.

„Holste, dívej se před sebe,“ sykne.

Kolem prochází pohřební průvod. Dva důstojníci se smutečními věnci na krku podepírají opilou jeptišku. Fanfára. Lidé šourající se ve smutečním procesí do jednoho vy-
padají, jako by je někdo vystříhl z lepenky a vybarvil a jako by je kupředu posouval neviditelnými provázky nějaký nemotorný hošík. Hošík je nechává poskakovat, zakopávat, tancovat. *Dies irae*, tramtadá, *dies illa*, bumtata!

„Stafe,“ pronese Kmotr odevzdaně, „seš dobrej chlap, ale *commerçant*, obchodník, teda nejseš.“ To je urážka nejhrubšího zrna a Táta se zaboří do sedadla ještě hlouběji.

„Stafe, připadám si, že mluvím s teletem.“

Černý průvod vzlykajících žen dorazil na hřbitov, rozptýlil se mezi křížky a pak se znovu seskupil před čerstvě vykopaným hrobem, u nějž žena ve smutečním kvílí tak, že se okolostojící červenají a štouchají jeden do druhého.

„Stafe, to s tou etiketou REX jsi teda, hrome, přehnal. Vychoval jsem tě snad k něčemu takovému?“

„Tys mě nevychoval, vychovala mě BoMama.“ Něco podobného by se Táta nikdy pronést neopovážil. Taky by o vlastní matce nemluvil jako o BoMamě. A Táta Kmotrovi, vlastnímu otci, do řeči nikdy neskáče.

„... speciálně pro tebe, pro svého následníka, jsem vybudoval podnik, jakej v Západních Flandrech nemá obdoby.“

„Otče, v celejch Západních Flandrech žádnej jinej velkoobchod školními potřebami není.“

„Vždyť to říkám. Náš podnik nemá obdoby.“

Na hřbitov se snášejí hejna vran, poletují kolem, hrabou se v rozryté zemi. Muž v černém je rozežene deštníkem.

„Stafe, proč jsi mě v očích všech klášterních řádů v Západních Flandrech tak zesměšnil? Poněvadž to si piš, že Sestra Hospodářka už žhaví dráty. Až k Sestrám Marikolkám v Deinze se donese, jak směšně...“

„REX není nic směšného.“

„REX zvítězí,“ pronese muž, jehož obrovské opuchlé rudé ruce otáčejí volantem, jako by to bylo pírkó.

„Holste, dívej se před sebe.“

„Belgii bude vládnout REX, nebo bude Belgie ex.“

„Holste, už jsi skončil?“

Kmotr vytáhne tubičku vonící po mátě, odšroubuje ji a strčí si ji do nosu. Oči se mu zalíjí slzami. „Co jsem komu udělal?“ zalamentuje. „Ty nahoře v Nebi, prozrad' mi to. Vždycky jsem pro svoji rodinu a vnoučata, a zejména pro Louise, chtěl to nejlepší.“

Slyší ale Tاتا jeho poslední slova? Najevo to nedává. Holst si pohvizduje „Na krásném modrém Dunaji“, zvedne nohu z pedálu a podupává do rytmu valčíku. Může se kvůli tomu DKW otrásat a cukat? Musím se poradit s Vliegheem.

„Stafe.“

„Ano, otče.“

„Za to, že jsem to v životě dotáhnul daleko, že jsem všeobecně branej jako člověk na svém místě, a to nejen na třídě Filipa Alsaského, ale i daleko za hranicema Walle, dokonce i v těch nejmenších vesničkách, kde maj školu nebo klášter, za to všechno vděčím svému dobrému čichu. Dokážu vycejtit, kde se daj dělat obchody, a pak je dělám. A za to mě uznávaj jako *commerçanta* i jako člověka. Vlastně víc než člověka, poněvadž v určitým smyslu působím jako kněz, nemám snad od biskupa speciální povolení prodávat zboží v nestátních katolickejch školách? Tak ano, nebo ne? A teď je moje, tvoje a Louisova budoucnost ohrožená, poněvadž ty, Stafe, musíš jako blbeček vytahovat tu svoji politickou propagandu. A ještě ke všemu rexisty. Chlapče, doufám, že se ti Leon Degrelle štědře odvděčil, kolik, pět tisíc franků? Víc? Za třicet stříbrných po tisíci francích mě takhle *en plein public*, na veřejnosti, ponižíš?“

„Skoro nikdo u toho nebyl.“

„*Tiens, tiens*. Takže tvoje vlastní děcko je pro tebe skoro nikdo? Moc pěkný. Uvědomím o tom Louisovu matku. Ta se bude divit, až se dozví, že vyplkla skoro nikoho.“

„Vyplkla?“

„Porodila, je to jasnější? Stafe, odpověz. S tebou je to taky porod!“

Teď, mimo Ústav, mluví Kmotr vlámskou hantýrkou. Má učitelský diplom, celá léta trval na tom, že bude za všech okolností mluvit spisovnou vlámsštinou, a to i s BoMamou, k její veliké nelibosti, ta totiž mezitím dávno zapoměla, že se za něj vdala mimo jiné právě kvůli jeho vytríbené mluvě. Pak jednoho odpoledne, „v jednom z rozhodujících okamžiků mého života“, navštívil Kmotr kralevice vlámské literatury Hermana Teirlincka v jeho vile v Oostduinkerke. Tam se nakazil hrčivým rrr a protáhlým vysokým ááá, jež si osvojil i Louis, který tím vzbuzuje opovržení Sester a žáků Ústavu svatého Josefa. Ale od onoho odpoledne, kdy v Oostduinkerke tak klábosili o kultuře a vědě, začal Kmotr k údivu mnohých v domácím kruhu a ve své oblíbené hospodě Groeninghe mísit do svých promluv i výrazy a dialekt z Walle. Ne moc často, jelikož samozřejmě nechtěl působit žoviálně, uchyloval se k tomu neočekávaně, při hraní karet nebo pokud si okolnosti žádaly řízný výraz. Jak k tomu došlo? Loni to vyprávěl u štedrovečerní večeře. „Herman Teirlinck si zašel do sklepa pro cider, a když ho nalil, vešla do salónu jeho paní a víš, co ten velkolepý člověk, ten vytríbený, neřkuli dekadentní duch, udělal? Přistoupil k ní, vlepil jí mlaskavou pusou na tvář a řekl: ‚No tak holka, pocem k nám! To jsou kucí učitelský katolický. Ale nejdřív mi poť dát hubana.‘ Byli jsme z toho perplex. Později jsme se o tom dohadovali a shodli jsme se, že tenhle člověk, na kterého se z našich kruhů snáší taková kritika, podal jasný

důkaz o svém nejpokornějším sepětí s lidem a o tom, že respektuje jazyk lidu v jeho nejniternější podobě.“

Kde je ta vdova, která vlastní vinou přišla o manžela i dítě? Fanfára tichounce doprovází zpěv: „*Quantus tremor est futurus, quanto-o ju-udex est venturus, cuncta-a stricte discussurus.*“ Hrob zívá, země páchne. Dítě v rakvi je ještě teplé, ale jeho otec v truhle pod ním je už dávno ledový jako beton. Dítě svírá mezi rty zlatý louisdor.

Kmotr beze slov poručí Holstovi, aby zastavil poblíž hrobu. Dojde ve svých nablýskaných botách s tupou špičkou až k okraji jámy. Táta se přikrade blíž, a jakmile se přiblíží ke Kmotrovým zádům, napřáhne pěsti v rukavičích, rozevře prsty a uchopí Kmotra za boky. Ten zavrávorá.

Táta toho magnáta v sortimentu školních pomůcek nestrčí do jámy, ale polechtá ho. Kmotr se v bocích i ramenou svíjí. Oba Seynaeveové se chichotají jako bratři. Začnou teď po sobě házet sypkou hlínu?

Holst zůstává u auta a jelenicí leští cosi pod kapotou. Byť se tváří, že Louise nevidí, dává mu najevo: „Hele, jsem moc velkej a silnej na to, abych někomu, dokonce i tobě, ublížil. Víš, kdo jsem? Poslali mě, Louisi, abych tě ochraňoval.“

Kmotr si zapálí kameninovou dýmku, kterou mu z Bavorska přivezla jeho oblíbená dcera, Teta Mona.

„Holste!“

„Ano, Professore?“

„Proč jsi nám na auto přilepil tu etiketu REX?“ (Nám, poněvadž to auto zaplatil Kmotr.)

Muž neodpovídá. Nestojí mu to za námahu. Byl vyslán na jinou misi.

„To muselo bejt nějaký dítě, jeden z těch usmrkanců, co docházej do kláštera zvenčí,“ prohlásí Táta.

„Dítě o výšce zhruba metr a půl,“ pronese Kmotr zamysleně, „poněvadž jinak by na zadní sklo nedosáhlo.“

„Nebo nějakej zločinec,“ poznamená Táta.

Kmotr opakovaně pokrčí nos jako francouzský král rok před Bitvou zlatých ostruh, když se setkal s delegací vlámských šlechticů zahalených do přepychových pláštů a spatřil jejich chrabrý postoj a nefalšovaně urozené vystupování.

„Zločinci,“ utrousí Kmotr a má na mysli sebranku kolem otevřeného hrobu, jelikož ti nehořekují, netrhají si zármutkem vlasy ani šaty, dokonce ani nevzdychají, stojí tam nerušeně v předklonu jako piety z bílého mramoru, jakých je po hřbitově roztroušená spousta. „Dost,“ pronese Kmotr a z úst mu vyletí dvě můry. „Dost,“ řekne, předkloní se, pronese „Dost“ k ještě vlašnému dítěti v rakvi, do níž už prosakuje spodní voda. A auto vjede do Oudenaardse Steenweg, zachrčí a utichne přede dveřmi, v nichž se na prahu chvěje Mára,

ne,

to nejde, jelikož Mára leží na posteli pod peřinou v pokoji podobajícím se chlévu a kvůli pohmožděným nebo polámaným nohám nebo žebrům nemůže vstát.

Louis zalapal po dechu. Zpoza křoví se vynořily dvě Sestry, Sestru Kris poznal podle chůze. Z dálky se ozýval já-sot Hotentotů vracejících se z fotbalu. Louis se na mokřých

kolenou sunul dál, hlouběji do křoví, pak dosedl na paty a obličej zanořil do hořkého listoví.

Že se Máma zranila, byla jeho vlastní vina a nikoho jiného. Kdyby byl doma, nikdy by se to nestalo, zachytil by ji totiž v tom tříštivém okamžiku, když náměsíčně bloudiva chodbou vedle jeho pokoje, upadla a zlomila si oba lokty.

Nikdy by se to nestalo, kdyby na ni tady v Ústavu myslel. (Nikoliv letmo, ale kdyby k ní cílevědomě směřoval přesné, chladné, úporné myšlenky, které by k ní dolehly právě v okamžiku, kdy její ochranu hledající, chodbou tápající postava na bílých rozviklaných nohou stanula těsně u schodů.) Kéž by ji jeho myšlenky a modlitba obepnuly ještě ve spánku. Kéž by jeho myšlenky zachytila a vdechla. Probudila by se a zašeptala: „Ano, Louisíčku, ano, jen to Máme pověz,“ a pohladila by ho po zátylku. Nikdy by se to nestalo, kdyby vůbec neexistoval. Kdyby se totiž nenarodil, Mámu by nikdy u schodů nechytily závratě. Po jeho narození se jí totiž dostalo něco do krve, tak to řekla Tetě Noře. Kdyby vůbec neexistoval, nikdy by nenastal okamžik, kdy se její porodem zesláblá, strádající duše rozhodla nebezpečnému novorozenci a obtížnému dítěti sbalit jeho pět švestek a poslat ho do Ústavu.

I příchod na svět bolí. Louis si to nedokázal představit, byť o tom nepochyboval. Ani si to ostatně představovat nechtěl, mělo to co do činění s prostěradly plnými hoven a se sténáním, kvůli kterému se sbíhali sousedé, a taky s odmítáním, nevyhnutelností a naléháním.

„Nikdy, nikdy nesmíš dát na ničí naléhání, Constance,“ nabádala ji Teta Nora.

„Jenže když tam stojí profesor a řve: ‚Tlačte, tlačte,‘ co mám jako dělat?“ (Máma, smích.)

„Já mu řekla: ‚Pane profesore, tak si tlačte sám a mě nechte na pokoji, zatlačte si vlastní řítí.‘“ Máma se zasmála. Byly čtyři hodiny, po boku Tety Nory, které připadalo, že v kávě je příliš cikorky, pojídala krajíce chleba s kdoulovým džemem. Slyšel Mámu, jak se v předním pokoji směje, a dál si na kuchyňském stole hrál s vystřiženými postavičkami rytířů a urozených panen.

„Já už si to nepamatuju,“ pokračovala Máma, „vím jen, že to strašně bolelo, to jo, že jsem chtěla vyskočit z okna, že jsem měla pocit, že mě to roztrhne, ale na druhou stranu ženská v sobě musí mít nějaký mechanismus, kterej to všechno vymaže, jakmile je po všem.“

„Ale říká se, že i příchod na svět bolí. A to ty novorozeňátka taky zapomenou, jen co je po všem. Kristus Pán to tak zařídil.“

„Však je nejlepší, že člověk zapomene.“

„To jo, poněvadž jinak by nikdo děti mít nechtěl.“

„Kdyby šlo jen o vlastní rozhodnutí.“

„*Enfin*, mně to zase pěkně srostlo.“

To bylo o posledních prázdninách, už strašně dávno. Mírné, tlumené hlasy prosycené sluncem. Ženy srůstají. Nebo se musí zašít.

„Ještě ta zlatá žíla,“ řekla Máma.

„Neboj, ta taky zmizí.“

„Díky Tremazinu. Nebo Premazinu. Taková modrá tubička.“

„Já mám mastičku Wit kruis.“

„Všechny ty masti vyrábí stejná fabrika. Dávaj tomu jen jiný název a jinou tubu. Kvůli komerci.“

„Naše máti pro ně vždycky chodila k Julesi Verdonckovi.“

„To je mastičkář?“

„Dejme tomu. Lesní byliny a kopřivy. Udělal z nich takovou kaši. Za dva franky. Říkal, že zabírá na všechno, jak u zvířat, tak u lidí. Je dobrá na žaludek, křeče, bolesti hlavy, na zácpu. Člověk se jí prej nepřejí; ta kaše, to je elixír života.“

„Madam Vandenbussche taky byla u mastičkáře a pěkně to s ní zatočilo.“

„No jo, Constance, ale to byl šarlatán. A navíc se s tím stejně už nedalo nic dělat.“

„Prý to byl klouček.“

„V kolikátým měsíci byla?“

„V šestým.“

„Že celou dobu chodila s břichem a on v ní hnil.“

„No právě, taky jsem si říkala, jak to mohla nechat dojít takhle daleko. Byla trochu nonšalantní, Madam Vandenbussche, věčně vlasy v očích, ale stejně, člověk si přece všimne, že něco není v pořádku. Když navíc měla cukrovku.“

„A taky něco se štítnou žlázou.“

„Ke všemu.“

„Na druhou stranu, Constance, člověk to vždycky nevyčítí. U našeho Alfonse jsem necítila nic, ani prd. Jdu dozadu,

posadím se na prkýnko a říkám si: *Tiens*, co se to děje?
A on ze mě vyklouznul.“

„To tys ho chtěla pojmenovat Alfons?“

„Jo. Vymyslel to farní vikář. Pojmenujte ho po mně, povídal, Alfons.“

„To děcko od Madam Vandebussche,“ pronesla Mára tlumeně.

Louis ji skoro neslyšel. „Jak jsem dostala, tak předávám, podle všeho to děcko neměla se svým mužským.“

„No Constance!“

„Nebudu prozrazovat, s kým ho měla, jenom řeknu, že s hrozným ochlastou. Pijákem pastisu, jestli to chceš vědět. Víc neřeknu.“

„Pijákem pastisu,“ zopakovala Teta Nora. „Jo jo. Dokážu si domyslet, o koho asi jde.“

O dlaždice zarachotila židle. Konvice na vodu se přesunula.

„Neměla bys do toho dávat tolik cikorky, Constance. Je to moc hořký.“

„To je cikorka ze Sarmy. Prej se na ni stojí fronty. A kafe je čím dál dražší.“

„A já tady v ulici znám lidi, co si nakoupili dobrejch sto balení kafe. A pytle soli. Kdyby se něco semlelo.“

„To jo, s tou šlamastykou v Československu.“

„Lepší to každopádně nebude, tím si můžeš bejt jistá.“

„Radši o tom pomlčme.“

Nepomlčely. Mluvily o štítné žláze Tetiny dcery Nicole. Louis vyšel z kuchyně a Teta Nora poznamenala: „Člověče, tys ale vyrostl.“

Co jiného mohla říct? Všichni Seynaeveové z Tátovy strany a Bossuytové z Máminy strany, všichni cizí lidé vyšší než metr a půl si dělají starosti o to, jak roste pšenice, pejskové a Louis. Ty ale taky, Louisi! Jen si přiznej, že bylo příjemné slyšet, jak ti Teta Nora říká „člověče“, i když víš, že „člověk“ se netýká jen tebe, ale že je to zvolání zahrnující celé lidstvo včetně Sester, Apoštolů a Hotentotů (dokonce i Pišišvorů, což vůbec nejsou lidé, nýbrž bobky pohanských bohů, z nichž se jednou lidé stanou).

„Člověče,“ prohlásil Louis a napřímil se, jelikož do houští, které dosud zachycovalo a rozptylovalo jeho pot, se snesli potu lační komáři. Zvažoval, že by se zašel pomodlit do kaple. Bylo to hříšné předsevzetí. Nejednalo se o náhlý záchvat zbožnosti, jaké často popadaly šťastlivce, jako byl třeba svatý Jan Berchmans, nýbrž záminka k ospravedlnění jeho nepřítomnosti v refektáři. Nebo se počítala i modlitba zrozená z nízkých pohnutek? Ježíš ve své dobrotvosti – Meerke vždycky říkávala, že Ježíš je dobrodivý. Jelikož sama byla jurodivá? – přijímá každou modlitbu. Koneckonců nepřišel proto, aby povolal spravedlivé, nýbrž hříšníky. A navíc ve své nezměrně bystré, mnohooké nadvládě nad všemi dušemi už dávno Louisovy nekalé úmysly prokoukl a znovu je ve své laskavosti proměnil ve skutečnou modlitbu.

Má jít do kaple, nebo ne?

Než se dobral rozhodnutí, napadlo ho něco, co mu na jednu přišlo tak naprosto evidentní, že se znovu přikrčil

v houští mezi hejnem komárů lačnicích po potu. Holst byl anděl. V podobě Mámina přítele. Každopádně to byl někdo z Mámina rodiště. Louis totiž v Holstově hlasu, když se mu před chvílí při pouliční scéně plné tónů, zvuků a slov pokoušel odezírat ze rtů, jasně rozeznal dialekt z Bastegemu, odkud pocházela Máma i Meerke a celé rozvětvené příbuzenstvo Bossuytových.

To tedy znamenalo, že anděl Holst je Máminým tajným poslem. Že ho seynaeveovští muži donutili, aby se nevzdával od auta, a tím mu zabránili předat Louisovi Mámino poselství. Holst vůbec neměl šanci se k Louisovi přiblížit a na půl úst mu pohotově pošeptat: „Tvoje matka spadla, ale žije“ nebo „Tvojí matce rupla obě kolena, ale myslí na tebe“ nebo „Tvoje matka krvácí, ale nezapomněla na tebe“.

Pochopitelně! Že ho to nenapadlo dřív. Holst byl stejně jako Máma vězněm žalářníků Děda a Otce Seynaeveových, stejně jako muži a Sestry odnepaměti drží v šachu ženy, šoféry a děti. Jenže pokud je Holst andělem v lidské podobě, neměl by mít větší moc?

Nepozorovaně – ledaže by ho zahlédly Sestry z okna druhého patra Zámku – se posadil a promnul si sytě zelená kolena. Odploužil se podél marodky, kde nějaký Hotentot kvílel pro svoji hotentotskou matku, žijící o několik desítek vesnic dál.

Možná mu Holst dal nějaký signál. A on ho jako vždycky nezachytil. Možná se mu ten signál ve vši své zářivé jasnosti ozřejmí až dneska večer nebo zítra? Jaké andělské znamení to mohlo být?

Zatímco se pokoušel vybavit si Holstovu mohutnou postavu stojící stranou od Seynaeveových a za jejich zády, pod kůži se mu vkradlo teplo, rozlilo se tam a změnilo se ve vůni a zvuk a rudou temnotu.

Louis cítil, jak ho někdo jako Holst objímá kolem žeber. Byly to Holstovy tlusté, jakoby pumpičkou na kolo nafouknuté paže beze svalů. Sklouzly mu po hrudi, sevřely mu hrdlo. Když byl nejmenším z nejmenších, už hrozně dávno, právě Holst ho zvedl a jako lehounkou sítku rajčat podal stejně velkému obrovi opodál. To Holst byl celá ta léta Máminým komplicem. Máma toho anděla kdysi vyhostila a celou dobu ho schovávala ve svém rodišti v Deinze mezi roztroušenými soukmenovci Bossuytových až do chvíle, než ho znovu potřebovala.

Ten druhý obr, větší než Holst, si Louise převzal rukama čouhajícíma ze šarlatových rukávů se zlatým brokátovým lemováním a pečetním prstenem ho škrábl do kůže na krku. Pod blyštivou mitrou se v oblaku buničitých vláken, cukrové vaty a sněhu vynořil ohromný obličej s nosem jako brambora, protkaný vínově rudými žilkami. Rty se rozevřely a odhalily potažený jazyk a okrové zuby, vyvanul z nich pach octa a tabáku, obr se zeptal: „Jakpak ti říkají, hošánku?“ Máma, neviditelná, z velké dálky, odpověděla: „To je můj Louis, je hodný“ a Louis ječel a svíjel se a oháněl se po obličejí, který zůstával mimo jeho dosah. „Podívej, Louisi, to je Mikuláš.“ Přimáčkli ho k chrastícímu plášti, posadili na koleno. Holst, Mámin špěh a komplic, se později patrně objevil i v Ústavu. Viděli ho a zdravili všichni

až na Louise. Holst, dvojče muže skrytého za bílé pěnícími vločkami, který se celá léta vydával za světce, biskupa, patrona námořníků, celníků a dětí a předstíral, že ze sudu plného okurkového láku zachránil tři děti rozmaširované na kaši. Že znovu přivedl k životu mleté dětské maso.

Anděl Holst, který před dávnými lety strašil za bezesných černočerných nocí v dormitáři plném kvičících prcků, pištících Hotentotů, hudrujících Sester.

Holst ho možná dokonce na Mámin rozkaz do Ústavu přinesl. Ne, Máma přinesla do Ústavu Louise sama. Utíká v plandavém krajkovém peignoiru, pronásledována neznámými lidmi. Řítí se prázdnou ulicí Haarbeke, Louis se natrásá v jejím náručí. Dokořán otevřenými vstupními dveřmi vběhne do Ústavu a odhodí uzlíček, v němž je na kost promočený Louis pevně svázaný v zavinovačce, nervózně mi do kudrlinek udělá křížek. Pak s chichotáním zmizí a nechá mě ležet na dlažbě. Na rty se mi snášejí ústní mouchy. Na víčkách se mi jako vždy po dvou uvelebují oční můry. Ve spánku slyším, jak se jim chvějí teplá křídla.

DESET OKÉNEK K NAHLÉDNUTÍ POD POVRCH KOŠATÉ MOZAIKY ROMÁNOVÉHO SVĚTA HUGA CLAUSE

Radka Smejkalová

I O HLAVNÍCH TEZÍCH ROMÁNOVÉHO SMUTKU

Monumentální román *Smutek Belgie* (Het verdriet van België, 1983) představuje široké panoptikum osudů rodiny Seynaeveových ze západovlámského městečka Walle od doby Hitlerova nástupu k moci až do prvních poválečných let. Toto stěžejní dílo nizozemsky psané literatury se dá číst v mnoha rovinách: jako autobiografický *bildungsroman*, jako příběh vlámského národního obrození vedoucího ke kolaboraci s německými okupanty, jako román o psaní románu, jako metatextové dílo propojující odkazy na klasickou světovou tvorbu i jako román psychologický, ilustrující nejen nefunkční mezilidské vztahy, ale také rozklad celé společnosti. V neposlední řadě ho lze vnímat jako román válečný, byť na válku nenahlíží prostřednictvím dramatických zvratů z bojišť, nýbrž skrze životy obyčejných lidí, jejichž malost autor pitvá nemilosrdně ostrým nožem.

První půlka románu s názvem *Smutek* (o níž se v části druhé dozvíme, že je autobiografickým literárním pokusem protagonisty Louise) je poskládaná z oddělených ka-

pitol a odehrává se především v klášterní škole, kde Louis tráví dětství. Z bigotního, upjatého a pokryteckého okolí utíká do světa fantazie (ve svých kamarádech z klášterní školy vidí Apoštoly, kolem něj se to hemží záhadnými Pišišvory), ke středověkým legendám a do světa hudby a literatury. Opera Franze Lehára *Země úsměvů* citově deprivovaného chlapce vybaví do dalšího života mottem *Toujours sourire*: hlavně se bez ustání usmívat a nedávat na sobě znát pohnutí. Při nepřiliš častých návštěvách domova Louis prahne po mateřské lásce, již se mu nedostává, a mimoděk pozoruje, jak jeho rozvětvená rodina postupně propadá sympatiím k nacistickému řádu, který v sousedním Německu nastoluje Adolf Hitler. Nad životem v klášteře i zbytkem Belgie se postupně stahují ideologická mračna, jeptišky se však stále více bojí komunistů než nacistů a neskrývají jisté sympatie k führerovi.

V druhé části knihy se ocitáme už ve válečném období. Louis se z klášterní školy vrací domů, do maloměstáckého Walle, jehož předobrazem je západolámské město Kortrijk, a tak, jak se postupně začíná rozpadat a štěpit státní jednota a životní jistoty, drolí se i výstavba románu. Místo v ohraničených kapitolách se děj posouvá pomocí volně stojících útržků promluv, klevet, rozhlasových výstupů, citací z tisku. Louis hltá středověké vlámské spisy o heroické minulosti a prostém životě (*Levet Scone!*) i nacistické bláboly o čisté rase a ve své lačnosti po vědění se paradoxně obloukem dostává také k zakázané židovské literatuře a takzvanému „zvrhlému umění“ (*Entartete Kunst*),

které mu otevrou oči a díky nimž coby dospívající gymnazista začne chápat svět kolem sebe a zejména vůkol zuřící druhou světovou válku v souvislostech.

Louis vnímá a zaznamenává, jak členové jeho rozvětvené rodiny a jejich známí a přátelé navazují milostné vztahy s nacisty, upevňují svůj společenský status tajnosnubnými poznámkami o příslušnosti k okupantským kruhům, nebo se dokonce otevřeně hlásí k nacistické ideologii a odcházejí bojovat v řadách jednotek Waffen-SS na východní frontu a do Afriky. Probíhající válka se přesto odehrává jaksi na pozadí, na dosah ji přivede až bombardování Louisova rodiště Walle (ve skutečnosti bydliště dospívajícího Huga Clause, města Kortrijk).

Přízemní maloměšťáky v tomto rozsáhlém panoptiku zajímá zejména vlastní byznys („Pro nás je to pohroma, cena masa se za dva dny snížila o třicet procent,“ lamentuje kupříkladu Louisova Teta Monique nad vyložením Spojenců v Normandii.). Že Hitler měl údajně jen jedno varle, je pro ně nosnější téma než osud miliónů zavražděných Židů nebo budoucnost vlastní země. Stejně jako do Walle nedolehne štěkot zbraní z východní fronty, proběhne v tomto ospalém městečku Západních Flander v relativní tichosti i poválečné zúčtování. Zatímco dospívající Louis objevuje svoji sexualitu, válka se přehoupne v mír a kolem kolaborantů včetně Louisova otce se začne stahovat smyčka – avšak život rodiny Seynaeveových nerušeně plyne dál.

„Uvidíme. Uvidíme,“ komentuje vývoj Strýc Omer, který postupně přichází o rozum. „Uvidíme. Však uvidíme. Tak,

či onak.“ Takto zní rovněž poslední slova románu, jež literárním fajnšmekrům nabízí i tu nejnáročnější, meta-textovou rovinu. Až na Louise totiž v příběhu nikdo ze Seynaeveových neprozřel, všichni jsou zaslepení svými partikulárními zájmy, vlastním zármutkem a osobními křivdami, příliš zahledění sami do sebe na to, aby se dokázali vymanit z osobních i historických stereotypů.

Také tady si Claus se čtenářem hraje jako kočka s myší. Za slepotou a odkazy na zrak, jež není schopen nahlédnout realitu, a za Louisovým marným prahnutím po mateřské lásce lze ve *Smutku Belgie* spatřovat i odkaz na Oidipův komplex. Podobných štouchnutí je v sáhodlouhém textu ostatně přehřel: pozorní čtenáři v něm najdou aluze na Baudelaira, Wagnera, Shakespeara, Racina, Homéra, Mozarta i Goetheho, na legendu o Artušovi a rytířích od kulatého stolu a mnoho dalších a samozřejmě též nesčetné biblické obrazy a parafráze. Stejně tak Claus nenápadně čaruje se symboly, barvami, narážkami a skrytými významy a zaplétá čtenáře do svých sítí podobným způsobem, jako se v síti nevědomosti cítí lapen Louis (čteno *lui*), právě ten (francouzsky *c'est lui*, to je on), jež je autorem i protagonistou celého příběhu.

II O MAŠKARÁDĚ VZTAHŮ

Louis se už zkraje románu coby malý chlapec v klášterní škole naučí, že se lží nejdál dojde. Jeptišky drží své žáčky v nevědomosti o běhu světa. Když už je vezmou na filmové promítání, předkládají jim jen nesrozumitelné fragmenty

různých filmů, místo jasné komunikace mluví rádoby v hádankách, do nichž se Louis snaží proniknout. Pravdu neříkají ani jeho rodiče a další příbuzní, kteří se prospěchářsky pitvoří a přetvařují jak v soukromých vztazích, tak vůči okolní společnosti. Louisův otec se při návštěvě v klášterní škole chová jako zbožný křesťan, po obsazení Walle německými okupanty předstírá, že zastává vysokou pozici u gestapa, aby si tak upevnil společenský status.

I Louis si přisvojuje nejrůznější identity: sám sebe vidí jako apoštola, rytíře, ochránce žen, bojovníka za vlámskou věc. Vrcholem všech jeho lží je, když ve druhé části románu vyjde najevo, že první část je jeho literárním autobiografickým pokusem, protože Louis sám sebe (*lui!*) zapře a přisoudí autorství svému nikdy neexistujícímu bratrovi, jemuž navíc do vínku dá smyšlený židovský původ a skon v koncentračním táboře.

V podstatě všechny románové postavy jsou nešťastné, byť jen málokterá z nich si to uvědomuje nebo je ochotná to připustit. Všechny jsou nějakým způsobem osamocené, lhostejné k ostatním, víceméně všechny mají pokřivený postoj k milostným vztahům a sexualitě – matka Tety Violety kdysi vyhnala všechny nápadníky své dcery, až z ní udělala starou pannu, Louisova matka se vdala pod nesmyslným nátlakem rodiny, Louisův otec si s ní nepřijde na své, a tak stejně jako tetka Violeta přebíjí frustraci obžerstvím a mlsáním, zatímco Louisova matka citově rozkvetá až při cizoložství s německým okupantem. Louisův děd a zároveň kmotr celý život podvádí Louisovu babičku.

Louise nikdo do problematiky sexu nezasvěcuje, dokonce i o skutečnosti, že jeho rodiče očekávají druhého potomka, se dozvídá slovy, že jeho máma spadla ze schodů; prudérnost (ani katolická mravnost) však nestojí v cestě tomu, aby se stal obětí domácího sexuálního predátorství. Všichni stále jen mlží a mluví v metaforách, v narážkách se objevují též zmínky o incestu, sodomii, homoerotice a promiskuitě, které se Louis zoufale snaží interpretovat.

Tato velkolepá maškaráda nenechává nikoho na pochybách: svět je proradné místo, v němž nelze věřit nikomu: těch několik málo postav, které jednájí s ohledem na vyšší princip (například učitel Kay) ustupuje do pozadí a válka neválka uvolňuje prostor oportunistům, kteří se díky dobře voleným maskám (a uniformám) dokážou v každé době zařít ku prospěchu svému.

III O NÁRODNÍM OBROZENÍ A KOLABORACI

V jedné z výše zmiňovaných poloh se román *Smutek Belgie* dotýká neuralgického bodu vlámské historie: tématu kolaborace s německými okupanty za obou světových válek. Je to téma pro mnohé natolik tíživé a citlivé a do jisté míry v kruzích radikální vlámské pravice stále aktuální, že muselo odžít několik generací, aby se mohlo zařít do hlavního společenského diskurzu a literárního proudu. Podobně jako se v Česku až po přelomu tisíciletí začala literatura i veřejná debata ve větší míře obracet k traumatizující historické zkušenosti s odsunem sudetských Němců, Vlámové se také až dlouho po válce odhodlali k pojmenování

hříchů vlastní minulosti. Hugo Claus v tom nastavil laťku svými romány *De verwondering* (Úžas, 1962, slovensky 1983) a *Smutek Belgie* (1983), a proklestil tak cestu svým výtečným následovníkům: Jeroen Olyslagers se v románu *Wil* (Vůle, 2016, česky 2018) popasoval s kolaborantstvím v Antverpách, Stefan Hertmans v románu *De opgang* (Vzestup, 2020, česky výhledově 2024) rozpitval *the making of* obávaného vlámského nacisty Willema Verhulsta, kolaboraci v divadelním světě zpodobnil Tom Lanoye v románu *De draaischijf* (Točna, 2022).

Smutek Belgie zdařile ilustruje, jak vlámské nacionální citění ruku v ruce s římsko-katolickým vlivem ve školství a nastupujícím fašismem spolu ve druhé polovině třicátých let prorostly natolik, až vyhřezly ve skrytou i otevřenou spolupráci s nacistickým Německem. V románu se jakoby mimoděk míhají odkazy na řadu nacionálně zaměřených vlámských organizací, uskupení a politických subjektů (VNV, DeVlag, Dinaso, NSJV ad.), které před válkou a během ní vyrostly v Belgii jako houby po dešti. Společným ideologickým základem všech těchto organizací byla myšlenka znovuzrození a osamostatnění vlámského národa a víra, že jazykově spříznění němečtí okupanti můžou být Vlámům v novodobém rozkvětu větším přínosem než příslušníci francouzsky mluvící buržoazie zajetí ve starých kolejích, kteří ve vedení státu už více než století ignorovali vlámské požadavky na větší jazykovou, kulturní i správní autonomii.

IV O NEEXISTUJÍCÍCH BELGIČANECH

„*Il n'y a pas des Belges, Sire*“ (Žádní Belgičané neexistují, Výsosti) napsal v otevřeném dopise belgickému králi Albertovi I. francouzsky mluvící socialista Jules Destrée v roce 1912. Osmdesát let po vzniku Belgie už nejen jemu bylo jasné, že soužití románských Valonů a germánských Vlámů drhne. Jak a proč k takovému státnímu a jazykovému uspořádání vůbec došlo?

Pro pochopení problematiky je potřeba se vrátit do 14. a 15. století, kdy tehdejší Nizozemí, tedy dnešní Vlámsko spolu s dnešním Nizozemskem, politicky sjednotili a spravovali burgundští vévodové. Oblast se poté dostala jako relativně autonomní státní útvar s názvem Sedmnáct provincií (mezi něž spadalo i Lucembursko a severní Francie) pod hegemonii španělských Habsburků. V té době v ní hrála prim vlámská města jako Bruggy, Gent, Brusel a Antverpy. V důsledku reformačních povstání proti katolické církvi, která započala na území dnešních Západních Flander a postupně se přes Antverpy rozšířila na sever, se Nizozemí dostalo do válečných střetů se španělskou armádou habsburského hegemona. V jejich důsledku došlo po pádu Antverp v roce 1585 k odtržení protestantských severních provincií (dnešního Nizozemska), zatímco jižní provincie (dnešní Belgie) zůstaly pod nadvládou katolického Španělska.

Podobně jako u nás po Bílé hoře i z Vlámška tehdy odešli pokrokoví učenci a movité vrstvy na sever, do dnešního Nizozemska, kde se zasloužily o prudký rozvoj měst, jako byl do té doby ještě nepříliš významný Amsterdam. Jižní

provincie, jejichž kontury zhruba představují dnešní státní hranice Belgie, se poté staly figurkou na herním poli evropských velmocí. Zhruba sto let po pádu Antverp vtrhl do jižních nizozemských provincií se svými vojsky francouzský král Ludvík XIV., na začátku 18. století se dnešní Vlámsko dostalo do jednoho státního celku i s našimi kraji: pod nadvládu rakousko-uherské panovnice Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Ze spárů Rakousko-Uherska je v roce 1795 opět vyrvala Francie, tentokrát v revolučním hávu, a na dobytém území pokračovala v tvrdém pofrancouzštování.

Francouzština se stala jediným povoleným jazykem v legislativě, soudnictví, státní a městské správě i ve školství. Vlámové, kteří neparticipovali na moci, zůstávali z velké části negramotní a neměli kde a jak rozvíjet svou mateřskou nizozemštinu (i v kostelích se kázalo latinsky). Do nizozemské náruče se Vlámové nakrátko vrátili po Napoleonově pádu, neboť jeho přemožitelé na Vídeňském kongresu v roce 1815 rozhodli o připojení území bývalých jižních provincií k Nizozemskému království. Tento „sňatek“ však vydržel pouhých patnáct let: mezitím pofrancouzštěné a silně katolické území si v roce 1830 vydobylo na protestantském Nizozemsku nezávislost, a tak vznikl stát Belgie, jemuž bylo od samého počátku souzeno fungovat jako nárazník světových velmocí.

V tomto novém státě nadále hrála prim francouzština. S nizozemštinou se obyvatelé nizozemsky mluvících provincií Belgie setkávali pouze na základní škole (pokud na ni vůbec chodili), zatímco na středních a vysokých školách se

vyučovalo výhradně francouzsky. Podobně jako to známe z našich vlastních kulturních dějin, i v Belgii se v té době začalo rozmáhat hnutí vlámského národního obrození, které se postupně rozrostlo v boj za vlastní sebeurčení.

Strhující podnět k národní emancipaci přinesla v roce 1838 kniha Hendrika Conscienceho s názvem *De Leeuw van Vlaanderen* (Flanderský lev). Autor v knize opěvuje legendární a mytizovanou Bitvu zlatých ostruh z roku 1302, při níž selské vojsko složené z Vlámů hrdinně porazilo jednotky francouzských rytířů. (Došlo k ní u Kortrijku, románového Walle, a v knize na ni odkazuje nesčetně narážek a pojmenování, například oblíbená hospoda, kde se vedou nacionalistické řeči, se v příběhu nazývá Groeninghe podle názvu bitevního pole, kde se bitva odehrála.)

Svolení používat ve vlámských provinciích svoji mateřštinu u soudu se Vlámové dočkali teprve v roce 1873, a to poté, co byli v roce 1860 v případě Coucke a Goethals neprávem popraveni dva vlámsští dělníci jen proto, že při soudním stání nerozuměli ani slovo francouzsky. Ačkoliv nizozemština byla v roce 1898 prohlášena za druhý oficiální jazyk země, ve Valonsku i v Bruselu stejně jako ve vládních kruzích nadále zůstala oficiálním jazykem francouzština. Ještě před první světovou válkou byly přijaty zákony upravující používání nizozemštiny na základních a středních školách, avšak vysoké školy, včetně těch, které se nacházely na historicky vlámském území (v Gentu a Lovani), nadále zůstávaly pouze francouzskojazyčné.

V O ZÁKOPOVÝCH KŘIVDÁCH

Za tohoto patového a pro mnoho Vlámů frustrujícího stavu vpadla po rozpoutání první světové války do Belgie německá armáda. Okupanti začali záhy brnkat na vlámskou národní strunu – například na univerzitě v Gentu zavedli výuku v nizozemštině, poněvadž doufali, že tím na svou stranu přetáhnou nacionálně orientované vlámské vlastence. Po skončení války byli přívrženci Němců potrestáni a jazykové vymoženosti Vlámů opět zrušeny. To jen vykopalo další příkopy mezi frankofonní belgickou vládou a stále více se emancipující polovinou obyvatelstva, které si z dlouhé a krvavé zákopové války, jež se odehrála na vlámském území, odneslo pocit hluboké křivdy. Oficiálním jazykem belgické armády byla francouzština, většinu povoláných vojáků ovšem představovali Vlámové, kteří byli bez znalosti francouzštiny předurčeni jako potrava pro děla. Legendy o tom, jak zmatení vlámsští vojíni utíkali přímo před hlavně nepřítele, protože nerozuměli pokynům francouzsky mluvících důstojníků, se ostatně ve vlámských rodinách s hořkostí vyprávějí ve vsí barvitosti dodnes.

Pocity pokoření a zneuznání zásluh na osvobození země vedly vlámské hnutí v roce 1928 k postavení monumentálního, padesát metrů vysokého památníku padlým na místě krvavých jatek bývalé frontové linie u řeky Ijzer, kde v průběhu zákopové války přišlo o život půl miliónu vojáků ze všech koutů světa, včetně tisíců vlámsky mluvících Belgičanů. Každoroční hojně navštěvovaná Ijzerská pouť (Ijzerebedevaart) k Ijzerské věži (Ijzertoren) záhy přerostla z po-

cty padlým vojákům v pochody za emancipaci vlastního národa a postupně nabyla kontroverzního nacionálně zabarveného charakteru.

Zatímco do začátku 20. století Vlámové usilovali o větší autonomii a jazyková práva v rámci Belgie, po první světové válce se stále výrazněji začaly ozývat hlasy volající po úplné samostatnosti Vlámů a zavržení Belgie jako státního útvaru. Začala se formovat první nacionálně orientovaná vlámská politická hnutí, z nichž k nejvýznamnějším patřilo v roce 1931 Verdinaso (*Verbond van Dietse Nationaal Solidaristen*, Aliance velkonizozemských nacionálních solidaristů, někdy označované i jako Dinaso) v čele s Jorisem van Severenem, jenž usiloval o začlenění Vlámů do velké nizozemské říše, která by po vzoru historického Burgundska zahrnovala vedle Belgie i Nizozemsko a Lucembursko. V roce 1933 vznikla VNV (*Vlaams Nationaal Verbond*, Vlámská nacionální aliance) Stafa De Clercq, zhlídnuvšího se v Mussoliniho modelu autoritářského režimu se silným vůdcem; následovaly podobně laděné mládežnické organizace jako NSJV (*Nationaal Socialistische Jeugd Vlaanderen*, Nacionálně socialistická mládež Vlámů) a další.

Zejména VNV spolupracovala s nacistickými okupanty a mezi Vlámky aktivně verbovala bojovníky na východní frontu. Odhaduje se, že v řadách Vlámských legií a Waffen-SS bojovalo zhruba 10 000 vlámských dobrovolníků, z nichž asi 2000 ve válce padly. Po válce bylo za kolaboraci vojenským soudem odsouzeno na 53 000 Belgičanů z obou jazykových skupin (z toho 242 bylo popraveno), dalších při-

blízně 20 000 osob pozbylo občanských a politických práv. (Odhadem 150 000 Belgičanů bylo činných v odboji.)

Pro úplnost třeba konstatovat, že v řadách Valonských legií a Waffen-SS bojovalo z ideologických důvodů i podobné množství francouzsky mluvících Belgičanů. Frankofonní fašizující hnutí REX (podle hesla *Christus Rex*, Kristus Král) Léona Degrella dokonce roku 1936 získalo 21 křesel v parlamentu a 12 v senátu. Degrelle posléze v roce 1941 založil Valonské legie, které vstoupily do řad Waffen-SS, a sám bojoval v jejich středu na východní frontě. Po německé porážce uprchl do Španělska, kde se uchýlil pod ochranu generála Franca. (Staf De Clercq i Joris van Severen už v té době byli po smrti.)

Další dílek mozaiky představuje fakt, že v silně věřící Belgii do boje proti komunistickému nepříteli z kazatelen verbovali taktéž někteří vlivní katoličtí kněží (v románu je zmiňován neblaze proslulý katolický kněz a literát Cyriel Verschaeve, jenž byl po válce v nepřítomnosti odsouzen za kolaboraci k trestu smrti, ale dožil v rakouském vyhnanství).

VI O FLAMINGANTECH A FRANSKILJONECH

Zatímco ekonomická síla Vlámka po válce vzrůstala, do té doby prosperující valonské uhelné doly a průmysl postupně začaly utlumovat výrobu. Ruku v ruce s tímto přerodem si nizozemština začala upevňovat společenské postavení. Avšak v historicky vlámských městech jako Antverpy, Gent nebo Kortrijk, nemluvě o Bruselu, který byl

mezitím v podstatě téměř pofrancouzštěn, část vlámské vysoké společnosti i nadále tradičně upřednostňovala francouzštinu.

Mezi světově nejproslulejší francouzsky mluvící Vlámky patřil zejména gentský rodák Maurice Maeterlinck, nositel Nobelovy ceny za literaturu z roku 1911, a jeho současník, básník Émile Verhaeren, v jehož tvorbě zastává Vlámko stěžejní místo (ve sbírkách *Les Flamandes* – Vlámky, 1883 – a *Toute la Flandre* – Celé Vlámko, 1904–1911.) V druhé polovině 20. století pak prorazil šansoniér Jacques Brel. Ten na jednu stranu opěvoval své západovlámské kořeny (písně *Le plat pays*, *Marieke*), ale zároveň nešetřil kritikou vlámských nacionalistů označovaných za *flamingants*; u části vlámské veřejnosti si tudíž coby vlámský příznivec francouzštiny vysloužil nálepku *franskiljon*.

Ačkoliv v roce 1930 se nizozemština stala ve vlámských provinciích jediným úředním jazykem (do té doby koexistovala vedle oficiální francouzštiny), pevná jazyková hranice byla zákonem stanovena až v roce 1962. Do té doby byla volba úředního jazyka dané oblasti závislá na sčítání lidu, které se konalo každých deset let. Zejména v obcích kolem Bruselu se místní Vlámové obávali, že s rostoucím počtem francouzských mluvčích, kteří se do hlavního města stěhovali, o jazyková práva opět přijdou. Pevně daná jazyková hranice tomu zabránila.

Věž Ijzertoren byla v letech 1945 a 1946 jako pomsta za vlámskou kolaboraci za dosud nevyjasněných okolností na dva pokusy vyhozena do vzduchu. Znovupostavená

a v roce 1965 vysvěcená Ijzertoren se zkratkou AVV-VVK (*Alles voor Vlaanderen – Vlaanderen voor Kristus*, Vše pro Vlámko – Vlámko za Krista) a nápísem ve čtyřech jazycích „Už nikdy válku“ je téměř dvakrát tak vysoká jako ta původní.

V historicky vlámském městě Lovani byla výuka ve francouzštině na tamní proslulé univerzitě ukončena až po násilných pouličních nepokojích a studentských bouřích v roce 1968. A ačkoliv Brusel, který se nachází na historickém vlámském území, je oficiálně dvojjazyčný, ani dnes zdaleka neplatí, že se v něm člověk stejnou měrou domluví oběma jazyky. Ještě na začátku 21. století se Vlámové při styku s bruselskými federálními institucemi nebo na zastupitelských úřadech běžně setkávali s úředníky, kteří nebyli schopni nebo ochotni je obsloužit v jejich mateřštině.

VII O BABYLONSKÉM ZMATENÍ JAZYKŮ

Po zavedení federálního uspořádání země, k němuž v Belgii došlo v roce 1993, se nůžky vzájemného porozumění nadále rozevírají. V každém ze tří vzniklých krajů (nizozemsky *gewest*, francouzsky *région*), tedy Vlámku, Valonsku a Bruselu, si vzdělávání řídí demokraticky zvolené vlády jednotlivých jazykových společenství. Zatímco ve Vlámku se školáci dosud povinně učí francouzsky a v Bruselu je povinná výuka obou jazyků, ve Valonsku je nizozemština volitelná a na mnohých školách se nenabízí vůbec. Důsledkem je, že v zemi o rozloze třetiny České republiky se většina Vlámů

nějak dorozumí francouzsky, ale francouzsky mluvící Valoni se v mnoha případech s nizozemštinou za celý život vůbec nesetkají – což k národnímu porozumění a smíření příliš nepřispívá. Rozdělená jazykově i regionálně je také politická scéna: v dnešní Belgii už působí jen jedna parlamentní strana zastupující voliče obou hlavních jazykových skupin (německy mluvící výběžek Belgie se zhruba osmdesáti tisíci mluvčími ponechme v celém tomto diskurzu stranou) – je jí marxistická PVDA-PTB. Ostatní celostátní strany, jimiž v minulosti byly zejména sociální a křesťanská demokracie, už sestavují kandidátky pouze ve svých regionech.

Fiskální rovnováha se mezitím překlopila a mnozí Vlámové dnes nesou nelibě, že se z jejich daní dotují sociální vymoženosti v hospodářsky stagnujícím Valonsku. Tyto resentimenty přiživuje na politickém poli zejména extrémně pravicová strana Vlámský zájem, která žádá zrušení Belgie a vytvoření samostatného Vlámška. Radikální pravice ruku v ruce s vlámskými nacionalisty a evropskými neonacisty na nějakou dobu rovněž opanovala památník padlým, věž IJzertoren. V roce 2000 vlámský historik a člen výboru pouti IJzerbedevaart Frans-Jos Verdoodt jménem vlámského hnutí kolaboraci vlámských nacionalistů s nacistickým Německem výslovně odsoudil a požádal o „historické odpuštění“. Věž je dnes chráněnou památkou a součástí Memoriálu vlámské emancipace, nachází se v ní Museum aan de IJser, připomínající hrůzy první světové války.

VIII O NEEXISTUJÍCÍM JAZYCE

Román *Smutek Belgie* je napsán jazykem, který dle názoru mnoha literárních vědců a kritiků de facto neexistuje. Claus obratně využívá rozdílů mezi spisovnou nizozemštinou, jakou se mluví v Nizozemsku, a její kodifikovanou jihonizozemskou variantou, jíž hovoří Vlámové v Belgii, přičemž tyto dvě polohy zhusta ožívuje ryze regionálním a dialektickým výrazivem, které si i řada rodilých mluvčích na obou stranách nizozemsko-belgické hranice musí vyhledat ve slovníku. Nosnou melodii v románu představují promluvy v přímé řeči, často neotesané, nekultivované, plné klení, výkřiků, průpovědek, barbarismů a všeho, co vlámský jazykovědec Guido Geerts nazval „sotva potlačitelnou hudbou střev“.

Autorovo románové alter ego Louis Seynaeve se ostatně jazykem neustále zaobírá: ve svých denících přemýšlí, jak co správně formulovat, zkouší rýmovat, napomíná své bližní, aby nepoužívali dialektické výrazy, nýbrž se vyjadřovali spisovně. A zároveň ve světě okolních promluv tápe, připadá si jako slepý – byť slyší, co dospělí říkají, pointa mu uniká. Jeho pocit vykořenění spočívá i ve faktu, že se nedokáže proklestit houštím slovních hříček a narážek, které se kolem něj míhají.

IX O PŘEKLADATELSKÝCH (NE)ŘEŠENÍCH

Zachytit stylistická, lexikální i gramatická specifika, podle nichž rodilí mluvčí ihned poznají, zda někdo pochází z Nizozemska, či Belgie a zda mluví spisovně, obhrouble,

nebo dialektem, je při převodu do cizího jazyka téměř nemožné. Vodítkem k řešení mi byla úvaha, že rodilým mluvčím z Nizozemska připadají vlámská slovní zásoba i syntax archaické. (V důsledku jazykového útlaku se vlámsčina nevyvíjela rovnoměrně, nevyučovala se ve školách a její mluvčí se soustředili do jazykových enkláv. Vlámské dialekty jsou ostatně dodnes tak specifické, že pro lidi z jiných oblastí jsou víceméně či naprosto nesrozumitelné.). K odlišení jednotlivých rejstříků bylo v češtině nutné sáhnout k rozdílu mezi spisovnou a obecnou češtinou a pro odlišení promluv nezbylo než bohatě čerpat ze slovní zásoby, která v češtině už zastarala.

Vedle stovek slovních hříček, aliterací a rýmů spočívala další výzva v tom, jak převést četná slova a slovní spojení, která Vlámové přejali do své řeči z francouzštiny a němčiny a která neodmyslitelně dotvářejí kolorit vlámské jazykové oblasti. Claus volbou jazykových prostředků ve svém románu trefně ilustruje, jak národně smýšlející Vlámové, kteří se vyhraňovali proti převážně francouzsky zaměřené Belgii, paradoxně bezděky prošpikovali svoje promluvy francouzskými výrazy. A zároveň jak během nástupu nacismu s vidinou vlastní emancipace ochotně začali využívat i němčinu. Význam mnoha takových promluv vyplývá z kontextu, na některých místech čtenáři napoví vnitřní vysvětlivka, v jiných si bude muset poradit sám a využít například slovník či umělou inteligenci. I v případě, že takové promluvy přeskočí, by však nit vyprávění ztratit neměl.

Jedním z mnoha oříšků, které bylo potřeba rozlousknout, představovalo také rozhodnutí, jak v překladu pojmenovat toponymii. V důsledku zavedení jazykové hranice se v Belgii striktně dodržuje zápis místních názvů dle jazyka daného regionu. Belgické frankofonní město Liège se ve Valonsku nazývá takto, ve vlámsčině ovšem nese označení Luik a Češi ho znají pod názvem Lutych, převzatým z německého Lüttich. Řeka protékající Západními Flandry, kde se za první světové války odehrávala vleklá zákopová válka, vstoupila do dějin pod francouzským (a potažmo anglickým) označením Yser, ale ve vlámské části Belgie se jmenuje Ijzer. V románovém městě Walle se nachází čtvrť Doornikse wijk odkazující na město Doornik, po přejezdu jazykové hranice se však na dálničních cedulích tento název vytratí a místo něj se objeví nápis Tournai.

Aby převod do češtiny nevnesl do problematiky ještě větší zmatek, přihlédla jsem ke staletí trvajícimu zápasu Vlámů o právo na svůj jazyk a sebeurčení a v překladu románu vycházím z teritoriálního principu: místní názvy jsou zachyceny v takové podobě, v jaké je používají lidé, kteří v daném místě žijí. Lutych tedy v románu figuruje jako Liège a poutě se konají k věži u řeky Ijzer. V Bruselu, který je oficiálně dvojjazyčný, ale v praxi de facto frankofonní, uvádím toponyma kvůli jednotnosti ve francouzštině, ačkoliv autor svědomitě střídá oba zápisy (Avenue Louise – Louiselaan).

Zmínku si zaslouží i pojmenování Flandry a Vlámsko. V nizozemštině pro oba názvy existuje pouze jeden výraz:

Vlaanderen. Podobně jako se v češtině pro Nizozemsko vžil synekdochický název Holandsko, odvozený od pojmenování dvou historicky nejvýznačnějších nizozemských provincií Severní Holland a Jižní Holland, v Belgii se název dvou historicky nejsilnějších provincií Západní Flandry a Východní Flandry přenesl do jednotného pojmenování všech vlámsky mluvících oblastí (kam dnes patří i provincie Antverpy, Vlámský Brabant a Limburk). V soudobé češtině se však výraz Flandry kromě obou zmíněných provincií používá už jen pro stejnojmenné historické hrabství, zatímco pro území, jež v současné Belgii obývají Vlámové, se v posledních dekádách vžil název Vlámsko.

X O AUTOROVĚ A JEHO ALTER EGU

Hugo Claus (1929–2008) sdílí mnoho styčných bodů se svým románovým alter egem LouiSEM Seynaevem. Oba se narodili v roce 1928 v Západních Flandrech, oba od útlého věku vyrůstali pod dohledem jeptišek v klášterním internátu a jen stěží si pak hledali cestu k rodičům. Oba měli otce tiskaře a dědečka, který pracoval jako inspektor katolických škol a dělal peklo ze života jejich babičce. Podobně snadno by se daly identifikovat i další ikonické postavy románu, například Louisova korpulentní Teta Violeta, kamarád z dětství Vlieghe a další. Mnohé tyto postavy patří do „Clausitánie“, autora literárního vesmíru, a procházejí mnoha jeho díly, byť s jinými jmény (Holst, Madam Laura, jeptišky). Louisovi i Clausovi je společná jinožská fascinace pangermánskými myšlenkami a obdiv

k Hitlerovi, pronacisticky smýšlející rodinné zázemí a koketování s členstvím v ideologicky zaměřené mládežnické organizaci. Otcové obou byli po válce stíháni za kolaboraci. Oba píšou slohy tak dobře, že je za to učitel na gymnáziu trestá, poněvadž je považuje za plagiátory, oba se zúčastní literární soutěže a stanou se z nich uctívání spisovatelé.

Rodiče svěřili malého Huga do výchovy jeptiškám v klášterní škole už v roce a půl, kdy jeho matka čekala druhé dítě. Citové strádání v klášterním internátu se opakovaně promítá do Clausovy tvorby v motivech hledání mateřské lásky, odtažitém vztahu k otci a únikům před tvrdou realitou do světa fantazie. Pronikavě tuto dobu evokuje právě román *Smutek Belgie* (1983). Claus se k rodičům vrací až v deseti letech, klášterní výchova z něj však katolíka neudělala – později vzpomínal, že už v jedenácti letech v Boha věřit přestal. Z domova odchází v osmnácti letech, žíví se jako ilustrátor, malíř a sezónní dělník a publikuje první sbírku básní. Nedlouho poté vydává první román *De Metsiers* (Metsiersové, 1950, česky 1974), který napsal během jednoho měsíce na základě sázky, následuje další román *De hondsdagen* (Psi dny, 1953) a první divadelní hra *Een bruid in de morgen* (Jitřní nevěsta, 1954, česky 1988), díky nimž se etabluje v literárním světě. Tři roky žije v Paříži, kde se setkává se surrealismem, existencialismem a avantgardním hnutím Cobra, dva roky stráví v Itálii. Od roku 1955 opět pobývá v Belgii.

V roce 1962 uveřejňuje první komplexní román *De Verwondering* (Úžas, slovensky 1983), v němž rozebírá stíny

kolaborace. Clausova tvorba je výrazně společensky angažovaná. Za poškozování dobrých mravů (byť spíše za rouhání: v divadelní hře *Masscheroen*, 1967, představil Svatou trojici v podobě tří nahých mužů) je v roce 1968 odsouzen ke čtyřměsíčnímu odnětí svobody a pokutě deset tisíc belgických franků, trest mu v odvolacím zřízení sice změní na podmíněný, ale pokuta zůstává. Všestranný talent mu umožňuje pohybovat se se stejným úspěchem ve světě divadla, beletrie, esejistiky, poezie i kinematografie a rozhrávat vznešené, banální, burleskní i obscénní tóny, v nichž nešetří vlastní rodinu, katolickou víru ani svou vlast a otevírá sexuální témata. Úspěšně přitom jako málokdo jiný experimentuje s prolínáním dialektů, hovorové vlámštiny a spisovné nizozemštiny (s úspěchem si to vyzkouší už v inscenaci *Vrijdag* – Pátek, 1969, zfilmováno 1980 Clausem osobně). „Trvám na tom, že jsem Belgičanem, chci být příslušníkem této vyděděné národnosti, které se Francouzi vysmívají a Nizozemci jí opovrhují,“ svěřuje se v jednom rozhovoru.

Bouřlivý je i jeho osobní život. V roce 1955 se žení s modelkou a herečkou Elly Overzier, ze svazku vzejde syn Thomas Pieter Achilles (*1963). Cestuje po světě, v roce 1970 se usazuje v Amsterdamu, kde navazuje známost s herečkou Kitty Courbois, jejich vztah mu bude inspirací k sexuálně explicitní sbírce básní *Dag, jij* (Ahoj, ty, 1971) a románu *Het jaar van de kreeft* (Rok raka, 1972). V roce 1974 se stěhuje do Paříže a začíná si románek se Sylvíí Kristel, herečkou mladší o celou generaci a známou ze-

jména z erotických filmů *Emmanuelle*, s níž zplodí syna Arthura (*1975).

O několik let později se vrací do Belgie, v té době pracuje na opusu *Smutek Belgie* (1983), o němž už se drahnou dobu zmiňuje jako o své budoucí „velké knize“, která má pojednávat o životě ve Vlámsku, „jak jsem ho znal, ale jaké už neexistuje“. Po čtyřech letech práce však první verzi románu, v němž nemilosrdně rozpitvává osudy vlastní rodiny a vlámskou kolaborantskou scénu, podle svých slov obřadně pálí jako nedostačující, a pouští se do nové.

S ohledem na autorův věhlas se tak *Smutek Belgie* stává patrně neočekávanější literární událostí nizozemského písemnictví a po jeho zveřejnění přecházejí pojmy „smutek Belgie“ a „uvidíme, uvidíme“ do hovorové mluvy jako „hlášky“, jimiž lze komentovat v podstatě cokoliv. Když v roce 1983 vychází finální verze románu, provází ji nebývalý mediální zájem a (až na výjimky v katolickém tisku) ovace recenzentů. Sám Claus ve svém díle viděl portrét vlámské mentality: „Na jednu stranu je to óda na způsob, jak lidé přežívají, na druhou stranu hořká kritika faktu, že přežívají, ať už se jim děje cokoliv.“ V roce 1993 se Claus podruhé žení, tentokrát s přítelkyní Veerle De Wit.

Hugo Claus napsal téměř dvě stovky různých děl: románů, divadelních her a filmových scénářů, z nichž několik sám režíroval; dále do jeho tvorby spadají libreta, novely, povídky, eseje i písňová lyrika. Nesmazatelně se zapsal též jako básník, jeho nejocetovanější sbírka *Oostakkerse gedichten* (Oostakkerské básně, 1955) se stala součástí

oficiálního Vlámského kánonu. Od roku 1996 na Antverpské univerzitě působí Studijní a dokumentační centrum Huga Clause, první svého druhu zasvěcené v době vzniku ještě žijícímu autorovi. Méně známá je jeho tvorba výtvarná.

Hugo Claus ke konci života trpěl Alzheimerovou chorobou a rozhodl se pro dobrovolný odchod ze života pomocí eutanazie. Plánovaná smrt uctívaného barda vyvolala ohromnou mediální bouři, do níž se zapojili dokonce nejvyšší představitelé katolické církve. Mluvčí kongregace Milosrdných bratří za „skutečný smutek Belgie“ označil to, jak se někteří „snaží tento čin nejen ospravedlnit, ale dokonce ho vychvalují do nebes“, kriticky se ke způsobu Clausova odchodu ze světa vyjádřil ve svém kázání i sám belgický kardinál Godfried Danneels, za což od Clausových příznivců z řad významných vlámských intelektuálů a spisovatelů sklidil sžíravou kritiku. „Styďte se,“ vyzval kardinála ve svém projevu spisovatel Erwin Mortier. Kruh dramatického života se uzavřel. Chlapce od útlého věku traumatizovaného strádáním v katolickém internátě jako by jím odvržená církev nehodlala pustit ze spárů ani po smrti.

POZNÁMKA

Přímé i nepřímé citace z libreta operety *Země úsměvů* vycházejí z překladu Iva Osolsoběho, uvedeného v programové brožuře Národního divadla v Brně s názvem Franz Lehár: *Země úsměvů*, 2002.

Za laskavou pomoc překladatelka děkuje všem, kteří do tohoto románového překladu přispěli svými fundovanými a obětavými radami, zejména Monice Škodové, Jarce Severové, Jaroslavu Podliskovi, Lobke Brinckman, Michalu Švecovi, Ritě Lyons Kindlerové, Daniele Mrázové, Michalu Zahálkovi a Jitce Jeníkové. Velké díky za pečlivost a všestrannou spolupráci patří i jazykové redaktorce Kateřině Křišťkové.

Hugo Claus Smutek Belgie

Z nizozemského originálu *Het verdriet van België*
vydaného nakladatelstvím De Bezige Bij
v Amsterdamu roku 1983 přeložila Radka Smejkalová
Jazyková redakce Kateřina Křišťůfková
Obálka a grafická úprava OFICINA
Sazba JT
Vydalo nakladatelství RUBATO v Praze roku 2023
Vytiskla TISKÁRNA PROTISK, s. r. o., České Budějovice
První vydání
ISBN 978-80-88641-02-5

RUBATO
Sarajevská 8
120 00 Praha 2
www.rubato.cz
studio@rubato.cz